

VU Research Portal

Tijd en toeval. Afscheidsrede.

Verhoef, H.A.

2011

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Verhoef, H. A. (2011). *Tijd en toeval. Afscheidsrede*. VU Uitgeverij.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

TIJD EN TOEVAL

Een vergadering openen met het lezen van een Bijbelgedeelte wordt een zeldzaamheid, ook hier aan de VU. Als voorzitter van een promotie heb je het voorrecht een zelf gekozen tekst uit de Bijbel voor te lezen. Als je dat al wat langer doet, leer je ook andere voorzitters kennen en met sommigen van hen ontstaat dan uitwisseling van Bijbelteksten die om diverse redenen zijn gekozen. Zo kiest mijn collega van het VuMC meestal passages uit die een link hebben met de enge ziekte waarop de kandidaat hoopt te promoveren. De laatste tijd heeft Prediker 9 vers 11 mijn voorkeur:

*Ik heb onder de zon opnieuw gezien dat niet altijd een snelle hardloper de wedstrijd wint, een sterke held de oorlog, dat hij die wijs is niet altijd zijn brood heeft, en hij die inzicht heeft de rijkdom, hij die bekwaam is het respect. Zij allen zijn afhankelijk van **tijd en toeval**.*

Ook in de loopbaan waarvan ik u een kort overzicht ga geven spelen **tijd en toeval** een belangrijke rol. Het feit dat ik in de 20^e eeuw, in Nederland, in een specifiek milieu ben geboren, heeft in sterke mate mijn interesses en verdere keuzes bepaald; daarnaast hangt ons leven aan elkaar van toevallige ontmoetingen en gebeurtenissen, die zeer positief maar ook desastreus kunnen uitpakken. Ik zal u daar voorbeelden van geven.

Zo draagt mijn studiekeuze: *Biologie* een hoog **toevals** karakter. Van mijn 6de klas van het Christelijk Lyceum West gingen mijn mede-klasgenoten voor het grootste deel medicijnen studeren, aan de VU. Voor mij reden om dat juist niet te doen. Ik had een uitstekende leraar Biologie: Gerrit Hekstra, en die bracht mij niet alleen de interesse voor het vak bij, maar vooral de interesse in het onderwijzen. Later bleek dat deze jonge VU-bioloog de colleges van professor Jan Lever voordroeg, maar dat maakte zijn inspirerende prestatie er niet minder om.

De studie Biologie heb ik afgerond omdat we een klein, hecht jaar hebben (oorspronkelijk 21 personen), dat nog steeds jaarlijks bijeenkomt. Wat mij direct opviel was dat de meeste jaargenoten een favoriete dier-, dan wel plantengroep hadden, waar ze al veel over wisten: vogels, schelpen, varens. Toen mij gevraagd werd of ik een favoriete groep had, verzoon ik terplekke de *stofluizen*.

Een verstandige keuze, want zoals blijkt uit de Entomologische berichten uit dit jaar, betreft het een kleine orde, en er is maar weinig belangstelling voor.

Toen ik in 1964 als student begon aan de VU had ik niet kunnen bevroeden dat ik hier ook zou promoveren, mijn oratie en nu mijn afscheidsrede zou houden. Ooit deed ik een cursus met betrekking tot het stimuleren van mobiliteit bij medewerkers en daar heb ik mijzelf toen maar gekroond tot de meest immobiele medewerker.

Terwijl ik wat betreft die mobiliteit zo veelbelovend begon:

Direct na mijn doctoraal examen in 1973 vertrok ik, samen met Emilie, naar het Laboratoire d'Ecologie du Sol, (CNRS) in Brunoy, Frankrijk, (Foto 1), op een beursje van het Frans-Nederlands Cultureel Verdrag; Erasmus beurzen bestonden toen nog niet. De directeur was Professor Claude Delamare - Deboutteville, en onderzoekers waren Guy Vannier en Jean Marc Thibault, met wie ik nog veel contact heb. Professor Claude Delamare- Deboutteville was afkomstig uit een familie die het bekende franse automerk Delamare- Deboutteville had opgericht. Claude was meer geïnteresseerd in de systematiek van springstaarten op warme exotische eilanden. Op dit laboratorium stond één van de eerste Scanning Electronen microscopen in Europa en ik heb daar de huid van mijn onderzoeksdieren : de springstaarten *Orchesella cincta* en *Tomocerus minor*, onderzocht. (Foto 2a,2b). Guy Vannier bracht me de interesse bij voor de waterhuishouding bij arthropoden.

Na een half jaar kreeg ik toevalligerwijs op dezelfde dag twee brieven: één met de uitnodiging om een promotieonderzoek te starten bij Els Joosse en Bert Vlijm van de vakgroep Oecologie; de ander betrof promotie onderzoek aan de Medische faculteit. Uit loyaliteit koos ik voor de eerste optie. Daar begon ik met mijn onderzoek waarvan de oorspronkelijke titel zou zijn: **De Betekenis van Aggregaties bij Springstaarten**; gaandeweg, onder invloed van mijn Franse collega's, werd het **Ecofysiologisch Onderzoek naar de Waterhuishouding bij Springstaarten**.

Mijn promotieonderzoek bracht mij naar mijn tweede buitenlandse verblijf: Westfield College, het latere Queen Mary, University of London. En dat leverde twee interessante ontmoetingen op: met James Riegel, die net zijn *Comparative Physiology of Renal Excretion* had geschreven; op zijn afdeling heb ik onderzoek gedaan aan de osmoregulatie van springstaarten. En met Tony Wallwork: hij had net zijn *Ecology of Soil Animals* gepubliceerd. (Foto 3) Het contact met Wallwork en zijn boek hebben sterk de lijn in mijn eigen onderzoek bepaald. Tony Wallwork overleed in 2004 en in zijn necrologieën in de Times en the Guardian werd melding gemaakt van zijn rol in het initiëren van de

discipline Ecofysiologie en het onderzoek naar de rol van bodemdieren in fundamentele biogeochemische cycli. Ik kom hier later op terug.

Na deze periode in Engeland ging ik weer terug naar de VU, om er te blijven! Zeker, er waren aanbiedingen op andere locaties, van Nijmegen tot Nieuw-Zeeland, maar het bleef de VU.

Ik heb me afgevraagd of het mijn band was met de VU of met *de universiteit* als onderneming, die mij er toe bracht hier te blijven.

Het is met name de universiteit in het algemeen waar ik me als een vis in het water voel, maar de Vrije Universiteit heeft in de loop der jaren toch wel een speciale plek in mijn hart veroverd.

Aan de universiteit is de tijdsverdeling tussen de drie hoofdtaken **onderzoek, onderwijs en bestuurlijk werk** 40%-40%-20%. Mijn probleem was dat ik alle taken even boeiend vond, en ik kreeg gelukkig de kans om alle drie te beoefenen. In deze lezing houd ik die indeling: **onderzoek, bestuurlijk werk, onderwijs** aan met ongeveer dezelfde tijdsindeling.

I Onderzoek

Mijn eigen promotieonderzoek van 1973 tot 1978 werd vooral een mooie tijd door mijn doctoraalstudenten:

Cecilia Bosman, Anne Bierenbroodspot, Kees Nagelkerke, Aat van Selm, Wim Nijenhuis, Chiel Beck, Fred Stroeve, Jan Witteveen, Martijn Kramer en Hans Stoffels.

Ik wil twee onderwerpen noemen die in mijn proefschrift aan de orde komen.

Het 1e betreft de ontdekking van aggregatie feromonen door mijn toenmalige student, nu collega, Kees Nagelkerke: Kees deed zoveel interessante ontdekkingen dat hij zijn afsluitende werkbijeenkomst in 3 afleveringen hield. In die tijd gebruikten we dia's en Kees paste het principe van de subliminale beelden toe: in een serie serieuze plaatjes over het onderzoek zag men dan opeens, kort, een opgezwollen lijk drijven in de Ganges. Laatst belde Kees mij op en vertelde dat er hernieuwde belangstelling was voor dit onderzoek. Zo heeft een groep uit Cambridge recent een aggregatie feromoon aangetoond bij de kustbewonende springstaartsoort *Anurida maritima*.

Het 2^e onderwerp betreft de waterhuishouding van deze organismen: samen met Jan Witteveen deed ik vergelijkend onderzoek naar de transpiratie snelheid en osmoregulatie bij springstaarten. (Foto 4). Ook dit onderzoek wordt nog steeds aangehaald en voortgezet, o.a. aan de Universiteit van Oslo, Noorwegen en de Stellenbosch Universiteit in Zuid-Afrika.

Beide zijn voorbeelden van de continuïteit van het onderzoek.

Tijdens het op 7 juli ter gelegenheid van mijn afscheid gehouden symposium: *The Mighty Reach of Community Ecology*, kwam met name de link tussen eerder onderzoek, huidig onderzoek en noodzakelijke ontwikkelingen in het onderzoek van de toekomst aan de orde. (Foto 5)

Het coachen van doctoraal studenten en dat van promovendi ligt feitelijk in elkaars verlengde.

Foto 6 toont een stapeltje proefschriften waar ik eerst als co-promotor en later als promotor bij betrokken was: er volgen nog drie proefschriften waar de laatste hand aan wordt gelegd. (Foto 6)

De onderwerpen verschuiven:

Oorspronkelijk hield ik mij bezig met **Ecofysiologie**, toen met **Bodemecologie**, en daarna met **Community ecology**. Deze verschuiving heeft alles met de **TIJD** te maken. Zoals onlangs nog werd betoogd door de Australische bioloog Tim Flannery in zijn boek *Here on Earth*, een boek over de ecologische cultuurgeschiedenis, maakt de interesse van wetenschappers golfbewegingen door, en komen we van een tijd van inzoomen op details, nu in een tijd van systeemwetenschappen, het grote verhaal, the biggest picture.

De overgang van Ecofysiologie naar Bodemecologie vond haar oorsprong op een congres in Louvain-la-Neuve. Omdat de locatie zo dichtbij was, waren we als complete afdeling aanwezig. Tony Wallwork, van Westfield College, hield de openingslezing: *Soil Fauna and Mineral Cycling*, en dat was al een eye-opener. Maar diepe indruk maakten de lezing van Jo Anderson met zijn student Phil Ineson, uit Exeter en Tryggve Persson uit Uppsala. Niet alleen hebben zij toen mijn interesse in de Bodemecologie aangewakkerd, maar met alle drie heb ik van 1988 tot 1996 samengewerkt in het DECO en CORE project, een groot Europees project waarin Matty Berg als promovendus en ik als begeleider acht jaar lang hebben geleerd hoe je succesvol samenwerkt met internationale wetenschappelijke partners, die tevens onze vrienden werden.

Dit congres in Louvain-la-Neuve was als bodemzoölogisch congres één uit een lange reeks in velerlei landen. De slotavond van deze congressen wordt dikwijls opgevrolijkt door zang en muziek. Daar heb ik ook regelmatig mijn inbreng gehad.

Terugkomend op de promovendi: wat nu maakt de samenwerking met hen zo leerzaam en aantrekkelijk? Vooral de laatste fase in het onderzoek: het schrijven van de artikelen. Het heen en weer sturen van de manuscripten, eerst nog incompleet en zoekend naar vorm en inhoud, maar gaandeweg steeds duidelijker en met een eigen karakter. Ik bewaar aan die schrijffase de beste herinneringen, omdat in die periode ook de band met de promovendi wordt versterkt.

Ik geef enkele voorbeelden :

- het 1^e artikel van Jan Witteveen in het gloednieuwe tijdschrift *Functional Ecology*.
- het artikel van Jack Faber in het voor ons nieuwe tijdschrift *Soil Biology and Biochemistry*.
- het artikel in *Ecology*, gebaseerd op het werk van Harry Teuben.
- het voedselweb artikel van Matty Berg in *Oikos*.
- het artikel van Gerlinde de Deijn in *Nature*.
- het artikel van Diane Heemsbergen in *Science*.

En als je dan dit jaar een artikel leest van Blankinship uit California, die een meta-analyse maakt van reacties van bodemdieren op global change, en die zijn artikel eindigt met het verwijzen naar de laatstgenoemde publicatie, dan geeft dat een goed gevoel.

Twee proefschriften wil ik apart noemen, omdat deze van promovendi waren uit Indonesië. (Foto 7a,7b) Het eerste betreft het proefschrift van Bintoro Gunadi, nu als wetenschapper werkzaam in Ohio, USA.

Bintoro deed zijn onderzoek langs de hellingen van de vulkaan de Merapi op Java, onlangs nog uitgebreid in het nieuws vanwege de erupties. Naast het begeleiden van het veldwerk van Bintoro, heb ik daar ook cursussen gegeven aan de studenten en stafleden van Satya Wacana in Salatiga. (Foto 8a,8b).

Het tweede proefschrift is van Rully Nugroho. Rully deed zijn onderzoek aan de VU en is daarna decaan geworden van de faculteit in Salatiga. Hij heeft een SPIN-beurs bemachtigd met Wilfred Röling, en is dan nu ook hier aanwezig.

II Bestuur

In drie Besturen van de Faculteit Biologie heb ik totaal 10 jaar meestal de portefeuille Onderwijs bekleed. De eerste keer was in het bestuur met de Decaan John Nijkamp. Daarna met Theo de Vlieger en tenslotte in het laatste Bestuur van de Faculteit Biologie met Frits de Graaf. Wij hebben ons toen intensief bezig gehouden met de fusie die leidde tot de huidige Faculteit der Aard- en Levenswetenschappen.

Drie totaal verschillende Decanen, drie totaal verschillende tijden, drie prima periodes.

Naast deelname aan allerlei adviesraden, zoals die van het Centrum voor Internationale Samenwerking (CIS), het Hoger Onderwijs voor Ouderen (HOVO), het Onderwijsinstituut, en het Lidmaatschap van de Stuurgroep onderwijskwaliteit (STOK), en het College van Beroep voor de Examens (COBEX), was ik de laatste jaren Directeur van het Instituut, nu afdeling, Ecologische Wetenschappen. Onze maandelijkse lunchvergaderingen waren altijd geanimeerde bijeenkomsten, hoewel ik de hoge opkomst van stafleden

soms weet aan de gratis lunches met kroket. Die tijd is nu voorbij door de bezuinigingen, maar het aantal stafleden bleef onveranderlijk hoog, waarvoor dank.

III Onderwijs

Kennisoverdracht in de meest brede zin van het woord heeft altijd mijn hart gehad. Dat blijkt vooral uit het plezier dat ik heb gehad in het geven van onderwijs tijdens Bachelor, Master, Internationale Master en AIO-cursussen. Onderwijzen zit in je bloed en dat stopt niet bij de Universiteitsmuren: mijn zoons werden al in een vroeg stadium gewezen op de schoonheid van het leven in de bodem, van de paddenstoelen en de vogels. (Foto 9) De jongste, Laurens, was niet altijd even geïnteresseerd. Zo heb ik een vakantiefilmpje waarin Matthijs aan de Ierse kust papegaaiduikers aan het fotograferen is met gevaar voor eigen leven, terwijl Laurens (hij was toen 6) een boekje zit te lezen, zachtjes voor zich uit mompelend: "ik haat vogels!" Dat is later bijgetrokken; tijdens onze recente tocht in Tanzania bleek Laurens de hamerkop feilloos en vaak eerder dan wij te spotten.

Vooraf de verplichte 1^e jaars cursus Oecologie die we rond deze tijd gaven aan alle Biologen en Medisch Biologen (150) op Texel, in het Spanderswoud, en op de Amstelveense Poel, was een feest om te organiseren en te geven. Ik moest daar laatst weer aan denken toen ik maart jongstleden tijdens de Facultaire Onderwijsdag deelnam aan de workshop "Weblectures". Deze nieuwe onderwijsvorm werd door ons zo'n 25 jaar geleden al toegepast in de 1^e jaars cursus Oecologie. Wij noemden dat toen : "Oecoclips".

Met apparatuur van het AVC filmde we op de excursielocaties introducties, methoden en technieken, zoals die met het fameuze planktonnet. Voordat de bussen uitreden, lieten we deze Oecoclips aan de studenten zien, zodat zij perfect geïnstrueerd op de locaties aankwamen. In het 2^e jaar gaven we 10 jaar lang de 8-weekse cursus *Community Biologie*, met allerlei collega's, bijeen gehouden door het voortreffelijke boek *Community Ecology* van Peter Morin. Door de Internationale Master *Ecocatch*, waar ik 10 jaar geleden bij betrokken werd door Jan van 't Riet van de Faculteit der Exacte Wetenschappen, kwamen we in Abisko, Zweden. En daar werd de Master cursus *Soil-Plant Interactions* geboren. (Foto 10) Die internationale master *Ecocatch* start ieder jaar eind augustus met een introductiecursus van twee weken in Uppsala, en ongeveer 30 studenten uit Zweden, Frankrijk, Portugal, Roemenië en Nederland komen dan bijeen voor een periode met veel veldwerk en de nodige colleges: ik zal daar ook dit jaar weer bij zijn. We hebben hiervoor zojuist een Erasmus Mundus beurs aangevraagd en als deze wordt gehonoreerd zal het aantal studenten en zullen de landen van herkomst sterk toenemen.

Het organiseren van AIO-cursussen is nog wel zo interessant. *Bodembiologie*, met Lijbert Brussaard, *Biological Diversity and Ecosystem Functioning* met Frank Berendse en Wim van der Putten en een hele rits buitenlandse coryfeeën waaronder de vedette John Lawton, en dan tenslotte de cursus *Community Ecology*. Die cursus was gebaseerd op de tweede jaars cursus *Community Biologie* en werd gegeven onder auspiciën van de onderzoeksschool SENSE. Ik was destijds directeur van SENSE en moest het goede voorbeeld geven. We organiseerden een internationale cursus en iedere buitenlandse spreker sleepte zijn Aio's mee. Het resultaat ziet u hieronder (Foto 11), inclusief de reclame van de onvolprezen Ad van Dommelen. Het werd een groot succes, maar daarbij kon ik het niet laten en ik vroeg alle sprekers bij te dragen aan een boek met dezelfde titel als de cursus: *Community Ecology, Processes, Models and Applications*. Peter Morin en ik waren de editors en schrijvers van enkele hoofdstukken en we nodigden extra wetenschappers uit voor aanvullende hoofdstukken. Het leek me een uitstekende invulling van mijn sabbatical, waaraan ik 1 april 2006 zou beginnen in de groep van de inmiddels hoogleraar geworden Phil Ineson in York. In plaats van een mooie periode in Engeland werd het een verblijf in het Waterland Ziekenhuis en het Revalidatieoord Heliomare. Een aparte manier om je sabbatical in te vullen. But thanks to Peter Morin and Ian Sherman of Oxford University Press, we did continue with our book. We pressed the colleagues to write their chapter in time and due to the great experience of Peter in writing and editing books we succeeded in keeping the texts rolling in, doing our editorial duties and writing as the last contributors our own chapters. (Foto 12) Het boek werd positief gereviewd in *TREE* en wordt als studieboek in de masterfase in vele landen gebruikt.

Mijn dank geldt ook de VU als community. Een half jaar na mijn hersenbloeding “zat” ik weer 1^e-jaars college te geven en vonden mijn mede-ecologen het verantwoord mij weer als directeur te laten functioneren. Ik trad opnieuw toe tot mijn commissies en de VU werd voor mij een grootscheeps revalidatie-oord. Toen ik weer ouderwets de confrontatie aan kon gaan met de beheerder Rob Neutelings over de afdelingsfinanciën wist ik dat het met mij de goede kant op ging. Met Rob had ik eind vorig jaar nog een gesprek over de toekomst van onze, relatief kleine, afdeling. Hij vroeg me of ik me als scheidend directeur geen zorgen maakte over de toekomst van de afdeling. Ik antwoordde hem – en ik heb die mening nog steeds – dat ik om twee redenen vol vertrouwen was over die toekomst. Wat betreft het onderzoek: sinds oktober 2010 maken we deel uit van een nieuw initiatief: *The Amsterdam Global Change Institute*, drie weken geleden gelanceerd in deze aula. Dit zal leiden tot de noodzakelijke schaalvergroting en samenwerking. Wat betreft het onderwijs: de samenwerking met de UVA op mastergebied met Nico van Straalen als Dean van de *Amsterdam Graduate School of Science*, biedt beide universiteiten voldoende mogelijkheden tot uitwisseling, samenwerking en schaalvergroting.

Tenslotte: Ik ben de decanen van onze faculteit: Pier Vellinga en Bauke Oudega, dankbaar voor de open armen waarmee ik werd begroet na mijn a-typisch verlopen sabbatical, Nico van Straalen en ook Rien Aerts voor de vriendschappelijke samenwerking door de jaren heen, mijn slimme, inspirerende buurvrouw Jacintha Ellers, Matty Berg en de overige leden van de Afdeling die ik helaas niet allen bij name kan noemen, mijn niet-ecologische vrienden en familie voor alle vriendschap en tenslotte mijn unieke gezin: Matthijs, Laurens, en, ik quote mijzelf: Emilie, de bodem van mijn bestaan!

Hierbij beëindig ik dit wat uit de hand gelopen curriculum vitae; ik hoop u, wellicht **toevalligerwijs** weer tegen te komen, de **tijd** zal het leren.